

POPULAČNÝ VÝVOJ VIDIECKYCH SÍDIEL SLOVENSKA

Peter PODOLÁK

Abstract

The smallest settlements of Slovakia (population below 500), which create the core of the Slovak countryside, are because of the small number of population most immediately threatened and sensitive even to the apparently slightest and harmless demographic influences. Compared to overall population of Slovakia the process of ageing (because of the long lasting emigration of younger population) in the smallest settlements is several times more intense and these small settlements which represented the source areas of population growth 20 years ago are now depopulation areas.

Key words: Population development, rural settlements, depopulation

1. ÚVOD

Sídlná štruktúra Slovenskej republiky je vo všeobecnosti považovaná za pomerne vyrovnanú aspoň v tom zmysle, že počet sídiel je dlhodobo relatívne stabilný. Po dlhých obdobiach koncentrácie obyvateľstva nachádza bývanie vo vidieckej krajine v mnohých štátoch opäť svoju renesanciu, koncentrácia obyvateľstva bola vystriedaná dekoncentráciou, v mnohých prípadoch predovšetkým do oblastí bezprostredného zázemia veľkomiest, ale predsa len do vidieckej krajiny. Vidiek sa vo všeobecnosti najmä vo vyspelejších krajinách stal menej agrárnym a viac polyfunkčným územím.

V podmienkach Slovenska niekoľko desaťročí trvajúca socializácia poľnohospodárstva a industrializácia mali aj svoje demografické dôsledky, napr. vo vyľudňovaní vidieka. Koncentrácia a centralizácia prakticky všetkých oblastí života spoločnosti viedla k znižovaniu počtu administratívnych obcí najmä v sedemdesiatych rokoch. Po r. 1990 sa koncentračné procesy zastavili, ovšem skôr z iných dôvodov ako z presvedčenia a snahy obyvateľov bývať na vidieku.

V geografických prácach sa problematike vidieckeho osídlenia a súvisiacim problémom venuje pozornosť najmä v posledných rokoch, keď sa do popredia dostávajú otázky vyľudňovania vidieckych sídiel, zmien demografickej štruktúry a ďalším súvislostiam všeobecného rozvoja vidieckej krajiny. Z mnohých prác je možné uviesť napr. Andrie, Srb (1987), Huba (1996), Kollár (1997), Mládek a kol. (1998), Pašiak (1997), Podolák (1995, 1996) a Székely (1996).

V predložennom príspevku sa venujeme problematike demografického vývoja najmenších vidieckych sídiel (s počtom obyvateľov do 500), ktoré tvoria jadro slovenského vidieka a ktoré sú z dôvodu malého počtu obyvateľov najbezprostrednejšie ohrozené a citlivé už na minimálne demografické vplyvy. Demografické zmeny je možné sledovať v dvoch rovinách. V polohe administratívnych obcí, ovšem pre vyslovenie niektorých záverov a súvislostí je takáto mierka málo podrobná. Precíznejší pohľad poskytujú základné charakteristiky spracované na úrovni sídiel. Pomerná stabilita súboru sídiel na Slovensku vedie k tomu, že ich celkový

RNDr. Peter PODOLÁK, CSc.

Geografický ústav SAV, Štefánikova 49, 814 73 Bratislava

počet, približne okolo 10 000 (Lukniš, 1987) – podľa iných autorov i vyšší – sa nejako výrazne v priebehu posledných 20-tich rokoch nemenil. K minimálnym zmenám došlo z dôvodov výstavby vodných nádrží, časť pohltila výstavba miest príp. iných stavieb. Keďže v mierke celého Slovenska nie je možné sídla analyzovať, ako vhodná pomôcka môžu poslúžiť základné sídelné jednotky, ktoré sú výsledkom štatistického členenia. Sú to jednotky vyčlenené pre potreby sčítaní ľudu, domov a bytov, ktoré rešpektujú hranice administratívnych obcí, na rozdiel od nich sú však vnútorne homogénnejšie. Zásady ich vyčleňovania sa približujú princípom, ktoré obsahuje geografická definícia sídla. Na tejto úrovni je možné vysloviť základné závery o tom, nakoľko intenzívny proces vyludňovania vidieka zmenil štruktúru obyvateľstva v zdrojových vidieckych oblastiach, čo má pochopiteľne dôsledok na vývoj demografických ukazovateľov a procesov v celom štáte.

2. DEMOGRAFICKÉ ZMENY V MALÝCH VIDIECKYCH SÍDLACH SLOVENSKA

V priebehu r. 1970-91 sa počet obyvateľov v najmenších vidieckych sídlach neustále znižoval. Z tabuliek č. 1 a 2 je zrejmé, že pokles celkového počtu obyvateľov v týchto sídlach bol výrazne vyšší v priebehu 70-tych rokov ako v priebehu 80-tych rokov. Najdramatickejší pokles sa zaznamenal práve v najmenších sídlach s počtom obyvateľov do 50 v r. 1971-80. Celkove sa počet obyvateľov v najmenších vidieckych sídlach Slovenskej republiky od r. 1970 znížil o viac ako 17 %.

V sledovanom období po r. 1970 sa neustále znižoval aj podiel obyvateľov malých sídiel na celkovom počte obyvateľov krajiny, v r. 1991 bol nižší o 5 % ako v r. 1970 a tento pokles sa prejavil vo všetkých veľkostných kategóriách malých sídiel, najmä tých najmenších s menej ako 200 obyvateľmi.

Proces demografického starnutia obyvateľstva, ktorý sa od 70-tych rokov výrazne prejavuje na celej populácii Slovenska sa zvlášť extrémne prejavuje v najmenších sídlach, ktoré intenzívnym vyludňovaním najmä vekovo mladších skupín obyvateľov starnú rýchlejšie ako populácia celej krajiny. Pokles podielu obyvateľov v predproduktívnom veku je práve v najmenších vidieckych sídlach niekoľkonásobne vyšší ako v populácii celého Slovenska. Ako dokumentuje tabuľka č. 4, ešte výraznejší rozdiel je v náraste podielu obyvateľov v postproduktívnom veku, opäť predovšetkým v najmenších sídlach. Celkove jasne vystupuje skutočnosť, že čím menšie sídlo, tým nevýhodnejšia veková štruktúra s prestárlejším obyvateľstvom.

Najvýraznejšie sa proces zostárnutia vidieckeho obyvateľstva prejavil v okrajových oblastiach na severe a východe krajiny. Výrazné procesy starnutia spolu s intenzívnym vyludňovaním zmenili od r. 1970 aj situáciu v priestorovom rozložení hodnôt prirodzeného prírastku. Na začiatku 70-tych rokov sa obce s prirodzeným úbytkom obyvateľstva nachádzali v depopulačnej oblasti na juhu stredného Slovenska. V súčasnosti je už väčšina vidieckych obcí charakterizovaná prirodzeným úbytkom obyvateľstva. Okrajové oblasti sú charakterizované už dlhodobo ani nie tak extrémnymi hodnotami vystaňovania ale permanentne nízkymi hodnotami prisťahovania. Po vyčerpaní vlastných demografických zdrojov je základným nedostatkom prisťahovalectvo do takýchto sídiel a to v zmysle absolútnych počtov i primeranej vekovej štruktúry.

3. ZÁVER

V podmienkach Slovenska je zatiaľ otáznne, nakoľko sa v procesoch vyľudňovania vidieka, ich spomalení resp. zastavení prejavia okrem ekonomických aj ďalšie činitele – otázka určitej vyčerpanosti demografických zdrojov v mnohých oblastiach na vidieku, z ktorých už jednoducho nemá kto odchádzať do miest. Ďalším vplyvným činiteľom by sa mohli stať i priestorové preferencie obyvateľstva s ohľadom na kvalitu životného prostredia, ovšem s ohľadom na problematiku ekonomické podmienky mnohých rodín pravdepodobne až vo vzdialenejšej budúcnosti. V prípade výraznejšieho spolupôsobenia uvedených činiteľov (a samozrejme aj ďalších) by sa výrazné procesy vyľudňovania vidieka na Slovensku mohli ešte viac spomaliť (prípadne nadobudnúť opačný charakter) a rozmiestnenie obyvateľstva by tým dostalo vyrovnanější charakter.

Na obmedzenom priestore tohto príspevku nie je možné zabiehať do ďalších problémov vyľudňovania vidieka na prechodnej sfére s ďalšími disciplínami – napr. sociologické výskumy poukazujú na silnejší vzťah a vyšší stupeň sídelno-regionálnej identity v menších sídlach, čo by mohlo byť za určitých ekonomických podmienok motívom k rozvoju práve takýchto sídiel a prípadne určitej demografickej revitalizácie, ktorá sa ukazuje byť východiskovým problémom v tejto oblasti od ktorého sa odvíjajú ďalšie. Stabilizáciu v týchto sídlach je však možné zmeniť len skvalitnením infraštruktúry a vytváraním primeraných pracovných príležitostí. Je pochopiteľné, že riešenie problematiky malých sídiel je možné len v rámci celej sídelnej sústavy štátu resp. regionálnych celkov. Len v systémovom prístupe na všetkých úrovniach je možné riešiť problematiku malých sídiel. Je si pritom potrebné uvedomiť, že ide o procesy dlhodobé a rovnako dlhodobé sú aj dôsledky každého kroku, ktorý sa v tejto oblasti robí dnes.

Tento príspevok bol spracovaný v rámci riešenia projektu 2/4067/98, ktorému bol udelený grant na základe odporúčania Vedeckej grantovej agentúry MŠ SR a SAV.

Literatúra:

- ANDRLE, A., SRB, V. (1987): Vývoj najmenších venkovských sídel ČSSR. Územní plánování a urbanismus, 282-296.
- HUBA, M. (1996): Predpoklady prechodu slovenského vidieka na cestu trvalej udržateľnosti. Ponovembrové Slovensko, V. EuroUni Press, STUŽ, Bratislava, 44-46.
- KOLLÁR, D. (1997): Percepcia základných životných potrieb vidieckeho obyvateľstva v Bielych Karpatoch. Geographia Slovaca, 12, 69-78.
- LUKNIŠ, M. (1987): Rozloženie a hustota sídiel v SSR. Acta FRNUC, Geographica, 26, 3-26.
- MLÁDEK, J. a kol. (1998): Regionálna demografia. Katedra Humánnej geografie a demografie PFUK, Bratislava (v tlači).
- PAŠIAK, J. (1997): Problematika malých sídiel a ich trvalo udržateľný rozvoj. In: Aktuálne problémy regionálneho rozvoja, Univ. M. Bela, B. Bystrica, 52-60.
- PODOLÁK, P. (1995): Interregional migration pattern in Slovakia – efficiency analysis and demographic consequences. Geoforum, 26, 65-74.

PODOLÁK, P. (1996): Vývoj obyvateľstva na Slovensku v r. 1989-1994. Geogr. čas., 48, 35-46.

SZÉKELY, V. (1996): Ogólna charakterystyka potencjalnego rynku północnego pogranicza Słowacji. In: Kitowski, K. (ed.) Problemy regionalnej współpracy transgranicznej, Rzeszów, 287-305.

Tab. 1. Obyvateľstvo malých vidieckych sídiel

	1970	1980	1991
1 – 49	71 748	23 880	23 005
50 – 99	63 171	48 658	42 450
100 – 199	130 443	112 442	106 909
200 – 499	487 867	474 308	452 167
SPOLU (DO 500)	753 229	659 288	624 531

Tab. 2. Zmeny počtu obyvateľov malých vidieckych sídiel (1970-1991)

	1970 – 1980		1980 – 1991		1970 – 1991	
	ABS.	%	ABS.	%	ABS.	%
1 – 49	-47 868	-66.7	-875	-3.7	-48 743	-67.9
50 – 99	-14 513	-23.0	-6 208	-12.8	-20 721	-32.8
100 – 199	-18 001	-13.8	-5 533	-4.9	-23 534	-18.0
200 – 499	-13 559	-2.8	-22 141	-4.7	-35 700	-7.3
SPOLU (DO 500)	-93 941	-12.5	-34 757	-5.3	-128 698	-17.1

Tab. 3. Podiel obyvateľstva malých vidieckych sídiel

	PODIEL NA OBYVATEĽSTVE SLOVENSKA (v %)		
	1970	1980	1991
1 – 49	1.5	0.5	0.4
50 – 99	1.4	1.0	0.8
100 – 199	2.9	2.2	2.0
200 – 499	10.8	9.5	8.6
SPOLU (DO 500)	16.6	13.2	11.8

Tab. 4. Veková štruktúra obyvateľstva malých vidieckych sídiel

	PODIEL OBYVATEĽOV V %								
	PREDPRODUK- TÍVNY VEK			PRODUKTÍVNY VEK			POPRODUKTÍVNY VEK		
	1970	1980	1991	1970	1980	1991	1970	1980	1991
1 – 49	27.2	18.8	17.9	53.7	52.4	46.3	19.1	28.8	35.8
50 – 99	27.0	22.6	21.4	54.5	55.3	49.8	18.5	22.1	28.8
100 – 199	26.7	23.0	21.0	54.3	55.2	52.7	18.0	21.8	26.3
200 – 499	26.9	23.7	24.5	53.8	55.5	48.7	19.3	20.8	26.8
SPOLU (DO 500)	26.8	23.3	23.2	54.0	55.3	49.6	19.2	21.4	27.2
SR	27.2	26.1	24.9	56.2	57.6	57.7	16.6	16.3	17.4

Tab. 5. Index veku obyvateľstva malých vidieckych sídiel

	INDEX VEKU		
	1970	1980	1991
1 – 49	70.2	153.2	200.0
50 – 99	68.5	97.8	134.6
100 – 199	71.2	94.8	125.2
200 – 499	71.7	87.8	109.4
SPOLU (DO 500)	71.6	91.8	117.2
SR	61.4	62.5	69.9

POPULATION DEVELOPMENT IN RURAL SETTLEMENTS OF SLOVAKIA

Peter PODOLÁK

Summary

The smallest settlements of Slovakia (population below 500), which create the core of the Slovak countryside, are because of the small number of population most immediately threatened and sensitive even to the apparently slightest and harmless demographic influences. The age structure of their population changed in the consequence of long lasting process of emigration of younger age population. The drop of total population number was most evident

in the 70's, it slowed down after 1980 though it was as strong as to cause the extreme ageing of the smallest settlements. Compared to overall population of Slovakia the process of ageing in the smallest settlements is several times more intense and these small settlements, which represented the source areas of population growth 20 years ago are now depopulation areas.

From the spatial point of view the ageing is most evident in rural settlements in fringe areas in the north and east of the country. Also an extensive area with high representation of older age categories in the south of central Slovakia expanded in the last 20 years practically to the whole of the western and with the exception of Orava region also to the whole of central Slovakia.

Recenzent: Prof. RNDr. Jozef Mládek, DrSc.

VÝVOJ NÁRODNOSTNEJ ŠTRUKTÚRY OBYVATEĽSTVA V BRATISLAVE

Sylvia PORADOVÁ

Abstract

The development of the nationality structure of population in Bratislava was being influenced of the citizens of three nationality, Slovak, Hungarian and German. Domination of one nationality was being changed by that, which one of them took possess of the political and economic sphere. Long period were the leading nationality thanks to economic predominance the German, in 80-ties of the 19 century rapidly increased the part of Hungarian and after the coming into being of Czechoslovakia in the year 1918 became the predominance of the inhabitants of the Slovak nationality.

Key words: nationality, nationality structure, population, border space

1. Úvod

Aktuálnosť sledovania problematiky národnostnej štruktúry obyvateľstva Bratislavy dnes podmieňuje viacero skutočností, z ktorých za dôležité považujeme hlavne dve. Po prvé, 1. 1. 1993 vznikla samostatná Slovenská republika a Bratislava sa stala jej hlavným mestom. Otázky národnostnej štruktúry i jej vývoja v štáte ako celku prípadne jeho jednotlivých regiónov sú v počiatkoch existencie samostatného štátu z pochopiteľných dôvodov veľmi dôležité. Druhým dôvodom zvýšenia atraktivity tohto problému je skutočnosť, že politické a ekonomické zmeny prebiehajúce v krajinách strednej a východnej Európy zvýšili záujem o problematiku multikultúrnych regiónov a multikultúrnych miest. Osobitosť Bratislavy je zvýraznená aj jej prihraničnou polohou v bezprostrednej blízkosti štátnych hraníc s Maďarskom a Rakúskom.

Výnimočná geografická poloha hlavného mesta Slovenskej republiky je príčinou zložitého vývoja národnostnej štruktúry jej obyvateľstva. Významným prvkom pri osídľovaní územia

Mgr. Sylvia PORADOVÁ

Katedra humánnej geografie a demogeografie, Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského,
Mlynská dolina 1, 842 15 Bratislava